

על דמותו של הרב אברהם חזן

חבר ושותף לדרך של מניטו

"הוא היה אבי, הוא היה אמי, הוא היה משפחתי שהשגחה העליונה זימנה לי", כך התבטא אחד האסירים, מניי רבים, שזכה לטיפולו החם והאהוב של אבי הרב אברהם חזן זצ"ל. כך היה ביחס לתלמידיו, חניכיו, מטופליו, שותפים לדרך, ידידים וביחס לכל בני האדם שעמם נפגש. וכך היה כמובן, ביחס לילדיו ולבני משפחתו הרחבה. זו דמותו של אבי המצטיירת לי מאז היותי ילדה, איש משפחה חם אוהב ועם זאת איש ציבור סמכותי אשר נעדר רבות מן הבית, דמות אצילית של רב ומחנך כריזמטי. שילוב נדיר בין יד קשה ובלתי מתפשרת בכל הקשור לחינוך ילדיו וחמימות ורכות עוטפים ומלטפים. לא פלא שאנשים רבים ביקשו את קירבתו, ראו בו יועץ ומנחה דרך.

הרבה כתרים אפשר לקשור לראשו של אבא – תלמיד חכם שספג מתורת אביו, הרב מכלוף חזן, ומחכמי צפון אפריקה; איש חינוך ופדגוג מובהק שבהליכותיו היומימיות היווה דוגמא לתורה עם דרך ארץ; אוהב בריות ואיש חסד המתמסר למען הזולת; איש ההשכלה הכללית המתמצא ברזי הפילוסופיה וברוח של תקופתו; איש מעשה היודע לתרגם ולהוריד ארצה למציאות החיים את שאיפותיו ואמונותיו; ציוני נלהב הפועל למען תקומת ישראל בארצו והרואה בהקמת מדינת ישראל "ראשית צמיחת גאולתנו".

עלינו ארצה מצרפת מיד אחר מלחמת ששת הימים. חווית העלייה זכורה לי כתקופת מעבר המלווה בקשיים רבים. שונה היה הדבר אצל אבא, הוא הכיר את הארץ מביקוריו הקודמים כפעיל עליה ממרוקו, ועברית ספרותית תנ"כית קלחה מפיו בטבעיות. ישר נכנס לעין הסערה וכשנה אחר עלייתו נתמנה לרב הראשי למשטרה ולבתי הסוהר. בן-50 היה כשעלינו ארצה ובעל עבר עשיר בעשייה ברוכה ברבנות ובחינוך, יכל הוא בשלב זה של חייו ליהנות מפירות ידיו ולהסתפק באחת המשרות שהוצעו לו שלא דרשו מאמץ רב, אך לא, אבא פעל במלא המרץ והקים מפעל לתפארת כמעט יש מאין, גולת הכותרת של פועלו.

אך למה להקדים את המאוחר? – אתחיל מימי נעוריו.

רב ומחנך בצפון אפריקה

סיפורו של הרב חזן החל בעיירה קטנה בשם טיארט בארץ אלג'יריה שבצפון אפריקה, בה נולד ב- י"ז אלול תר"פ (1.9.1920). הוא למד מתורת אביו, ששימש כרב קהילה, בתלמוד תורה וספג מהליכותיו התורניות. בהיותו בן-13 עבר ללמוד בישיבת "עץ חיים" שבעיר אוראן שהכשירה את תלמידיה לרבנות. שם למד מרבניו, הרב דוד אשכנזי, מייסד הישיבה והעומד בראשה, והרב יצחק ראש, תלמיד חכם ואיש אשכולות. צעיר לימים היה אבא כשקיבל סמיכה לרבנות, ובהיותו בן-19 בלבד שימש לראשונה כרב בקהילת ג'ירוויל וכבר אז התמקד בעיקר בחינוך והנהגה רוחנית. שם נישא עם בחירת ליבו, הרי היא אמי, רוחמה ריימונד לבית מלכה. כשלוש שנים מאוחר יותר, בהיותו בן 22, נקרא לכהן כרב בעיירה בשם סעידה. מלחמת העולם השנייה פרצה. הנאצים היו לכאורה רחוקים – אי שם באירופה, אולם כיוון שהשלטון בצפון אפריקה היה צרפתי, כיבושה של צרפת על ידי הנאצים וכינונו של שלטון וישי איים על חיי יהודי אלג'יריה. הוא גויס לצבא הצרפתי בנובמבר 1942, בתקופה הראשונה שהה במחנה "בדו" שבאלג'יריה בו היו מרוכזים החיילים היהודים. אף שם - עם חברו מ"עץ חיים" ומי שהפך חבר לדרך בכל תחנות חיו, הרב יהודה אשכנזי – מניטו, התמסר לעניין החינוך, ארגון מניינים ותפילות – שיעורי תורה, חוגים והווי תרבותי. למרות אנטישמיות של השלטון הצרפתי, היהודים נאבקו להשתתף במאבק המלחמתי כנגד הכובש הנאצי, וכך ב-3.5.43 עבר הרב חזן לשרת במסגרת יחידת תובלה באפריקה המערבית, חייל יהודי בודד באזור מדברי שומם ואין סופי. קריאה במכתביו מאותה התקופה חושפת את עומק עולמו הפנימי: מחשבה פילוסופית, נפש פיוטית, אמונה יוקדת בה', אהבת האדם, אהבת עמו והעיקר – הצפייה לשליחות שבערה בקרבו לשרת את בני האדם ואת עמו .

עם סיום מלחמת העולם השנייה הרב חזן מצא עצמו במעמד של סגן רבה הראשי של צבא צרפת במרוקו ולאחר מכן שימש כרב ראשי בעצמו. המלחמה הותירה את העם היהודי שבור ורצוף. הרב חזן התגייס למשימה החינוכית של שיקום העם ואיחוי השברים במרוקו ואלג'יריה. תחושתו ותחושת קבוצת הרבנים והמחנכים שפעל עמם הייתה, שהם אחראים לגורל העם היהודי כולו - שארית הפליטה שלאחר השואה . הם האמינו שיהדות מרוקו - שלא נפגעה פיסית במלחמה - היא הגרעין לשיקום העולם היהודי והיהדות; הם עמלו על חיזוקה וביסוסה של המודעות הדתית בקהילה זו תוך כדי התמודדות עם תרבות המערב והמודרנה. הם האמינו שבמפגש עם המודרנה יכולים להתעשר וללמוד אך יש גם לחשל את הקהילה היהודית מפני סכנת ההתבוללות.

הרב חזן וחבריו הקימו (בשיתוף עם כ"ח) את "בית המדרש למורים", ששינה ללא היכר את מצב החינוך ביהדות מרוקו. בזכותו של מוסד זה רמת הוראת העברית והיהדות בבתי הספר הרבים במרוקו עלתה ללא היכר (והיא הקיפה 30,000 תלמידים).

הרב חזן פעל בשדה החינוך הפורמלי והלא פורמלי: פעילותו התרחבה למסגרת תנועות הנוער, ניהול רשת שיעורי ערב וקיץ לעברית לנוער ומבוגרים (מה שהפכו ליו"ר האגודה להפצת העברית), ארגון תפילות וערבי הווי יהודיים וציוניים ומתן שיעורים רבים בתורה, מחשבת ישראל, ספרות עברית מודרנית וארגון סמינרים ליהדות כולל ביקורים בישראל.

בד בבד לפעילות זו הרב חזן היה אף איש המחותרת הציונית שפעל למען עליית יהודי מרוקו לארץ. פעילות זו גרמה לגירושו ממרוקו בשנת 1958, ומשרד הביטחון העניק לו אות הוקרה על פעילות זו - פרס "עייטור לוחמי המדינה" (על"ה) - בהיותו בארץ ב-1987.

רב קהילה בצרפת וארגון הצלת יהודי אלג'יריה

הגירוש ממרוקו הביא את אבא להכרה שיש לעזוב את מרוקו ולמצוא מרחב חדש לעשייה יהודית וציונית. ב-1961 עברה משפחתו לגור בשטרסבורג שבצרפת, שם המשיך אבי בכהונתו כרב צבאי למחוז אלזאס שבצרפת. מעבר זה לא הפחית מהשפעתו החינוכית, אלא להיפך - היא הועצמה. הוא ייסד את הקהילה הספרדית של שטרסבורג ועמד בראשה. ואולי העיקר: הוא החל את ארגון "רכבת ההצלה" ליהודי צפון אפריקה, שהצילה מאות ילדים ומשפחות יהודיות. וזה סיפור המעשה:

ב-1962 הגיעו ידיעות על מצב סכנת החיים בהם נתונים יהודי אלג'יריה. הימים היו ימי החלטתו של דה-גול לנטוש את אלג'יריה (שהייתה עד אז תחת חסות צרפת) ולהותיר לאלג'יריים לשלוט על עצמם. החלטה זו גררה אחריה פרץ אלימות קשה - והיהודים היו בתווך נפגעים על ידי כל הצדדים. הרב חזן חש את ענני הפורענות התלויים על ראשי היהודים הלכודים באלג'יריה. "יש לעשות מעשה לפני שיהיה מאוחר מידי" – הוא הזדעק. הוא רקם תוכנית הצלה שהיה בה תעוזה וערמה. הוא שלח מכתב לכל אחת מקהילות אלג'יריה בו הוא מציע להורים לשלוח את ילדיהם לשטרסבורג שצרפת ל"חופשה" לכאורה, אולם הכל ידעו – למעט השלטונות - שמסע זה הוא מפלט הצלה קבוע. בד בבד, בשיתוף עם אנשי הקהילה, הכין את השטח לקליטתם של מאות הפליטים, הילדים ומשפחותיהם. ההיענות הייתה גדולה מעל ומעבר למצופה. הפילוסוף היהודי

הנודע פרופ' אנדרה נהר ורעייתו ההיסטוריונית פרופ' רינה נהר תמכו ביוזמתו של הרב חזן בכל כוחם והוקמה "האגודה לסיוע לצעירים יהודים פליטי אלג'יריה" שריכזה וארגנה מפעל הצלה זה.

שיתוף הפעולה בין הרב חזן לפרופ' אנדרה נהר לא תם. בשיתוף חברת "כל ישראל חברים" הם הקימו, את "המרכז האוניברסיטאי להכשרת מורים מוסמכים לעברית" והרחיבו את הוראת העברית אף לבתי הספר התיכוניים בצרפת. צרפת אף איפשרה לרב חזן להשלים את לימודיו האקדמיים ושם הוא סיים את לימודי התואר השני במחשבת ישראל.

רב ראשי למשטרה ולבתי הסוהר בישראל

מאורעות מלחמת "ששת הימים" הכריעו את הכף ונפלה ההחלטה לעלות ארצה. בסוכות תשכ"ח (1968) משפחתנו עלתה לארץ. זמן קצר אחרי כן הוצע לאבא תפקיד "רב המשטרה, משמר הגבול ובתי הסוהר", ולמרות שהתפקיד נתפס בזמנו כתפקיד מצומצם וחסר כוח השפעה, הרב חזן החליט להופכו לבעל חשיבות עליונה מבחינה חינוכית וערכית. הוא מייד עמד על הפן האנושי והחינוכי הגלום בתפקיד היכול לשנות את חייהם של הכלואים בבתי הסוהר. הוא התמסר למפעל זה בכל כוחותיו וכישוריו ההנהגתיים והחינוכיים, כשהוא מביא עמו את קסם אישיותו הכובשת. בתפקיד זה שימש 22 שנה עד גיל 72. למרות הקשיים הרבים – הרוחניים, התקציביים, הפוליטיים והחברתיים – הוא חולל מהפיכה מוחלטת מתוך אמונה פנימית חזקה. בעשייתו הוא ביקש הן לחזק את המוטיבציה של השוטרים, והן בשיקום אסירים ובסלילת דרכם חזרה לאלוהים ולחברה. בד בבד לשמירת המסגרת הדתית בבתי הסוהר והמשטרה הוא פיתח את את חיי הדת במאות אחוזים: הוא פתח עשרות בתי כנסת במשטרה, במג"ב ובשב"ס; יצר רשת מסועפת של שעורים, הרצאות, ימי עיון, סיורים, והוי דתי לאסירים, סוהרים ושוטרים לאורך כל השנה. אולם בצד זה הוא תמיד היה מסור לטיפולים אישיים בכל אסיר שנוקק לו והוא הרבה בשיחות אישיות והתערבות למען הנזקקים.

פעילותו הענפה התגבשה לכדי ארגון שתי מסגרות חינוכיות בתוך בתי הסוהר: מדרשות תורניות ואגפי לש"ם (לשומרי מצוות). שתי המסגרות יועדו לסיוע לאסירים המעוניינים להשתקם ברוח ערכי הדת היהדות (והיא נקראה שק"ד – שיקום דתי). הרב חזן השכיל להבין שלא די בהליכה לבית הכנסת או בהשתתפות בשיעור בודד. הוא יצר קהילה ומסגרות שיקום עבור האסירים בתוך גבולות הכלא, שיצרו אווירה כללית תומכת ומעודדת ושהצליחה לנתק את האסיר מעולם הכלא ומהשפעותיו השליליות.

"קרן התשובה" - ארגון לשיקום אסירים משוחררים

מתוך מודעות לקשיי השיקום לאחר ריצוי העונש בכלא ולתופעת החזרה הנשנית לעולם הפשע (הרצידיביזם) הקים הרב חזן ב-1979 את עמותת "קרן התשובה" - גוף שלווה וכוון ברוח היהדות את האסיר בעת שחרורו. "קרן התשובה" – שבזמנה הייתה פורצת דרך בחדשנותה - אפשרה לאסירים המשוחררים לחיות אורח חיים דתי, ללמוד תורה ולהתפרס בכבוד ובכך לחמוק משיבה לחברת הפשע המוכרת מהעבר. מפעל זה היה בבת עינו של הרב חזן והוא הקדיש לו את מרצו עד ימיו האחרונים.

"קרן התשובה" הייתה מפעל חלוצי בארץ ובעולם והיא הכניסה רוח חדשה של תקווה לחיי האסירים. הרב חזן נענה לצורך חיוני וסיפק את הצרכים הפיזיים, הנפשיים והרוחניים של האסיר המשוחרר, כגון: סיוע כספי, מקום מגורים המרוחק מסביבתו הקודמת של המשתקם, לימודי תורה והכוונה דתית, השתלמות מקצועית ומקום עבודה, עזרה בגמילה מסמים, קהילה תומכת וחמה, הכוונה נפשית ופסיכולוגית. כך מנע הרב חזן מהם ביחס אישי וקרוב את נפילתם בחזרה לעולם הפשע.

התוצאות המוצלחות של מפעלו הדהימו את שירות בתי הסוהר והיא עוררה אף מחקרים אקדמיים שהתחקו אחר הצלחה זו.

הנהגת יהודי צרפת וצפון אפריקה בישראל

למרות עלייתו ארצה והשתקעותו בעבודה שמלאה את ימיו ולילותיו המשיך הרב חזן להיות אישיות ציבורית מרכזית בקרב יהודי צרפת וקהילת העולים מצרפת וצפון אפריקה בישראל. הוא נתמנה ליו"ר "התאחדות עולי צרפת וצפון אפריקה וארצות דוברות צרפתית" (ב-1973) ושימש בתפקיד זה עד 1982.

אף בתחום זה בלט הרב חזן כמנהיג וכמתנד. הוא הפך לכוח המניע של פעילות ענפה של עידוד עלייה מצרפת וצפון אפריקה; דאגה לקליטת העולים ושילובם החברתי והכלכלי בארץ; ארגון כנסים, הרצאות ופעילויות ציבוריות ותקשורתיות שונות לטובת העלייה והקליטה. הוא אף ניהל מאבק חסר פשרות באמצעי התקשורת

כנגד האנטישמיות והאנטי-ישראליות באירופה והיה לעומד בשער עבור כבודה של ישראל בארצות הדוברות צרפתית.

על פועלו הרב הוא קיבל גם אותות הוקרה כגון פרס יו"ר הכנסת (1993)

הגות יהודית לנוכח משברי השעה

מיד אחר מלחמת יום כפור ובעקבותיה כתב ספר בצרפתית – "יום כפור – מלחמה ותפילה" שיצא לאור בקיץ-1975. הספר עורר עניין רב וביקורת אוהדת בעולם הצרפתי בארץ ובחו"ל. בספר זה השכיל הרב חזן לתמצת את מחשבתו ותפיסת עולמו, החותרת לחשוף את הממד המטפיסי רוחני במאורעות ההווה. הוא האמין בתובנות העמוקות שניתן לשאוב מהמקרא ומחז"ל בהבנת מאורעות ימינו, בבחינת: "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור". הוא נסמך על ניתוח טיפולוגי של סיפורי האבות בספר בראשית ומורכבות היחסים בין הדמויות השונות (יעקב מול עשיו; יצחק מול ישמעאל) כדי לנתח את סבך היחסים בין ישראל לעמים ובמיוחד בין ישראל לעולם הערבי בימינו. ירידה זו לשורשי הסכסוך, איפשרה לו מצד אחד להביט בצורה מפוכחת על המציאות ומצד שני לצפות עליה בפרספקטיבה היסטורית ולא לאבד תקווה.

נושא דגל רבנות צפון אפריקה המתונה ומאירת הפנים

בערוב ימיו הקדיש הרב חזן תשומת לב מרובה לחשבון נפש נוקב על פניה של הרבנות בישראל. בנאום שהוא נשא בכנס שאורגן לכבוד גבורותיו הוא סיכם את מפעל חייו ולבסוף הפנה קריאה נרגשת לרבני דורנו לצאת "מארבע אמות מקלטם הבטוח", להתרכז במהות, להפיץ מאור התורה ולתת מענה לבעיות הדור בסבר פנים יפות. בדבריו נשמעה ביקורת על התנהלותה של הרבנות ורמיסת מסורת צפון אפריקה, שהייתה ידועה בסובלנותה ובמאור פניה כלפי כלל הציבור היהודי. צר היה לו על אופי הפסיקה המחמיר שהתפשט בכל שדרות הרבנות. במאמר שכתב בחג האורים התשס"ב - כשנה לפני פטירתו - הוא העלה הגיגים אלה, אשר יצאו מעומק לבו ומהווים מעין צוואה רוחנית.

אבא נפטר ונקבר בירושלים בכ"ג בניסן התשס"ג (25.4.2003). באותו יום התחוללה בירושלים סערה, משבי רוח עזים נשבו בבית הקברות בגבעת שאול. יהי זכרו ברוך!